Peatoimetaja saatesõna. Metallitöö teemad pihtide vahel

Jana Hint

Foto Astrid Traagel, 2026.

Käesoleva numbri alapealkiri „Pihtide vahel“ on inspireeritud asjaolust, et enamik artikleid räägib metallitööst, kus pihid on oluline tööriist. Kõnekäänuna on pihtide vahele võtmisel pigem kurjakuulutava varjundiga mõte, ent antud alapealkirja puhul põhjendab väljendit mitme autori sepanduslik taust. Pihid on nende jaoks esmatähtis tööriist, mis aitab objekti haarata ja seejärel töödelda. Nii tekkiski kujutluspilt, kuidas autorid on oma uuritavad objektid pihtide vahele haaranud, uurimistöö lõpuni viinud ja esitavad siin numbris oma tulemusi. Alapealkirjas tõlkevastena kasutatav ingliskeelne väljend *hammer and tongs* viitab nii sepatööle kui ka energiliselt tegutsema asumisele igas muus vallas.

Rääkides metallitöö erialast, tuleb märkida, et sellesse mahuvad kõrvuti sepandus ja ehtekunst. Nii ka käesolevas numbris, mis on pühendatud TÜ Viljandi kultuuriakadeemias 15 aastat toimunud metallitöö eriala õpetamisele, käsitleb osa artikleid metallurgiat ja sepandust, osa ehete valmistamist. Nende kõrvale mahtusid ka üks tekstiilialane uurimus ja ringvaade.

Studia Vernacula on alates 2013. aastast, kui ilmus ajakirja esimene number, olnud tänuväärseks avaldamiskohaks käsitööpraktikate uurijatele. Kristi Jõeste, Madis Rennu, Ave Matsin ja Kadri Tüür tegelesid 2020. aastal avaldatud Studia Vernacula 12. numbris pärandtehnoloogilise käsitööuurimuse positsioneerimisega ja nimetasid uurimisala kujunemisjärgus olevaks. Ühtlasi rääkisid nad perspektiivist kujundada Viljandi kultuuriakadeemiast käsitööteaduse ja pärandtehnoloogiate uurimise kompetentsikeskus. Seekordses numbris on märkimisväärselt paljud kirjutajatest Viljandi „koolkonna“ taustaga. Paistab, et Viljandis pärandtehnoloogia suunal tehtav õppe- ja teadustöö on kanda kinnitanud ning annab aina rohkem vilju.

Hint, Jana 2026. Peatoimetaja saatesõna. Metallitöö teemad pihtide vahel. – Pihtide vahel. Studia Vernacula 19, 9–13.

Üsna mitu selle numbri artiklit on kehalise teadmuse ja teoreetilise uurimuse sümbioos. Nii nagu kehaline teadmus on osa vaimsest kultuuripärandist, on ka praktikapõhist analüüsi kasutatud koos intervjuumeetodiga või muuseumi- ja arhiivkogude läbitöötamisega, mida omakorda sünteesitakse varasemate uurimuste ja teoreetiliste teadmistega. Ka käsitööuurimuse spetsiifilised meetodid on kasutusel: mõni autor rakendas originaalesemete „lähedalt vaatamist" ja rekonstrueerimise eksperimenti, mõni valmistas ise eseme materjali ning tööriistad. Mõne artikli tugevaim komponent ongi empiiriline osa, milles ühendatakse praktilised, käelised teadmised ja esemeline vaatlus. Kui pärandtehnoloogia uurijalt eeldatakse, et ta oskab uuritavat objekti ka ise valmistada, siis seekordsete autorite hulgas on neid, kes oskavad küll ise samuti teha, aga seekord ei reflekteeri oma käelist kogemust, vaid uurisid arhiivi- ja muid olemasolevaid allikaid. Uurimistulemused on kahtlemata mitmekülgsemad kui tehnoloogiate ja materjalide tuvastamine, hõlmates ajalooliste tehnoloogiate, tööriistade ja materjalide mõtestamist ja luues uut teadmist kunagiste sotsiaalsete, kaubanduslike või muude suhete kohta.

Numbri alustuseks annab metallitöö eriala juht ja õppejõud **Eilve Manglus** ülevaate eriala õpetamise 15 aastast TÜ Viljandi kultuuriakadeemias. Eriala iseloomustab asjaolu, et erinevaid ajaloolisi tehnikaid õppides saadakse nii iseseisva meistri oskused kui ka näitustel osalemise kogemus, aga ka võimekus tegutseda konserveerimise ning koopiate valmistamise alal, et töötada tulevikus mõnes mäluasutuses. Metallitöö eriala paiknemine pärandtehnoloogia õppekavas annab sellele oma näo võrreldes Eesti Kunstiakadeemia vastava eriala õpetamisega. Tudengid saavad lisaks kaasaegsete tehnoloogiate õppimisele süüvida vanade meistrite „käekirja" ja ajaloolistesse töövõtetesse, mis kajastub ka uurimisteemades.

Uurimuste rubriigis on kaheksa artiklit. Loobusime seekord eelretsenseerimise läbinud artiklite jagamisest eri rubriikidesse „Uurimused" ja „Praktikapeegel". Sellist jaotust raskendas tõdemus, et tegemist on käsitööuurimusliku ajakirjaga, mille autorid sageli kasutavadki praktikapõhist meetodit uurimustulemuste saamiseks. Uurimismeetodite- ja tulemuste poolest sobituvad kõik akadeemilise uurimuse vormi, on läbinud eelretsenseerimise ja nõnda ei olnud otstarbekas artikleid erialases ajakirjas lahterdada praktikapõhisuse kriteeriumist lähtudes, vaid kõik on rubriigis „Uurimused".

Uurimuste plokki alustavad kolm sepanduse ja arheometallurgia teemalist artiklit. Esiteks kirjutab Tartu Ülikooli arheoloogiadoktor, arheometallurg **Ragnar Saage** sellest, kuidas teadlased „raua sisse vaatavad" ja mis tulemusi see annab. Täpsemalt käsitleb ta rauast esemete materjali koostise määramist, valmistamistehnoloogia rekonstrueerimist ning päritolu tuvastamist rauauuringutes Eesti näitel. Saame muuhulgas teada, et viimastel aastatel

on eriti kiiresti edasi arenenud raua päritolu analüüsimine, mille kaudu saab omakorda kindlaks teha kaubandusvõrgustikke ja täpsustada rauasulatuse kronoloogiat.

Rauasulatusest uurimisteemana, mis on sügavalt seotud Eestis praktiseeritava rauasulatuse kui pärandtehnoloogiaga, kirjutab sepp ja rauasulatuse entusiast **Mart Paadik**. Lisaks ajaloolisele ülevaatele analüüsib ta Eestis aastatel 2019–2025 tehtud rauasulatuskatsete tulemusi. Ta toetub nii enda kogemuslikule teadmisele kui ka intervjuudele vastavate eksperimentide ja töötubade korraldajatega. Asjahuvilised, kes rauasulatust kui käsitööndusliku eneseväljenduse vahendit ise läbi soovivad viia, leiavad artiklist praktilisi juhtnööre soomaagi leidmise ja töötlemise, sulatusahju ehitamise, sulatamisprotsessi läbiviimise ja käsnraua sepistamise kohta.

TÜ Viljandi kultuuriakadeemia metallitöö eriala vilistlane ja sepp **Aivo Välja** esitab samuti eksperimentaalarheoloogilise uurimuse tulemusi. Tema panustab nii metallitöö ja pärandtehnoloogiate kui ka relvaajaloo uurimisse. Autor katsetas oma uurimistöö raames muinasaegsete võitlusnugade eeskujul uute sepistamist. Uuritav algmaterjal – 10. sajandi paksuseljalised võitlusnoad – on hoiul Eesti Ajaloomuuseumi arheoloogiakogus ja Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogus. Fookus oli kolmekihilise teramiku valmistamisel erinevast rauamaterjalist, selgitamaks tehnoloogilisi väljakutseid.

Järgmised neli artiklit on ehtekunsti valdkonnast. Ajaloolise tausta ühele kullassepastiilile annab TÜ Viljandi kultuuriakadeemia õppejõud **Indrek Ikkonen**, kirjutades omamaise filigraanitehnika stiili väljakujunemisest 1920.–1930. aastate Eestis. Seega panustab artikkel lisaks käsitöötehnoloogiatele tarbekunsti ajaloo uurimisse. Ise ehtekunstnikuna tegutsev autor on ka Eesti Filigraani Liidu asutaja ja filigraani teemat uurinud nii magistritöös kui varemgi. Artikkel tugineb mitmekesistele arhiiviallikatele ja muuseumide esemekogudele, kasutatud on ka omaaegset perioodikat, näitusekatalooge ja ERR-i arhiivi.

TÜ Viljandi kultuuriakadeemia vilistlane ja ehtekunstnik **Maarja Palu** analüüsib Kihnu saare kontekstis, kuidas ilmneb rahvakultuuri „elavus“ kindlat tüüpi ehete valmistamise, omamise, kinkimise, pärandamise ja kandmise kaudu. Tema uurimuse keskmes on legendaarne käsitöömeister Peeter Rooslaid ja tema valmistatud prossid, millest on saanud osake Kihnu inimeste identiteedist. Lisaks Kihnus läbi viidud välitöödele katsetas uurija ühe originaalse prossi kavandi järgi omapoolse versiooni loomisega, et mõista algse meistri käelisi teadmisi, tehniliste valikute loogikat ja konkreetsete tööriistade mõju tulemusele. Teoreetilises osas aga analüüsib ta traditsiooni ja individuaalse loovuse suhet käsitöös. Autori jaoks on oluline ka enese kui

kogukonnaliikme positsiooni teadvustamine, nii et ta põimib oskuslikult Kihnu kultuuris oluliste prosside tähenduse uurimisse autoetnograafilist lähenemist.

TÜ Viljandi kultuuriakadeemia vilistlane ja ehtekunstnik **Eesi Rosenberg** uurib ajalooliselt Eesti kantud paaterripatseid pärandtehnoloogia vaatenurgast. Muuseumiesemete ja TÜ arheoloogiakogu eksemplaride lähivaatlus, mõõtmine ja töötlemisjälgede analüüs ning vitsatraadi valmistamise eksperiment aitas tal teha järeldusi muistsete meistrite töövõtete ja kasutatud tööriistade kohta. Kolme paaterripatsi metallurgilised XRF-analüüsid andsid infot nende erinevate osade valmistamisel kasutatud metallisulamite koostisest. Pärandtehnoloogina oskab ta märgata kunagise meistri näpuvigu, parandusjälgi ja kandmisest tingitud kulumisjälgi ning teha neist järeldusi töövõtete ja tehnoloogiate kohta.

Ka **Katrin Põdra** tegeleb kadunud töövõtete taasavastamisega, tema teeb seda Põltsamaa tüüpi preesi näitel. Olles TÜ Viljandi kultuuriakadeemia vilistlane ja ehtekunstnik, võttis autor ette ajalooliste preeside valmistamisel kasutatud tööriistade rekonstrueerimise ning nende abil näidispreesi valmistamise. Tema uurimus sisaldab muuseumikogudes leiduvate originaalide vaatluse kõrval hulganisti praktilisi katsetusi, selgitamaks välja, millise tulemuse mingi tööriistaga ja selle kasutamise viisiga saada võib. Temagi uurimus aitab mõista ajalooliste tehnoloogiate põhimõtteid.

Uurimuste osa lõpetab TÜ etnoloogia doktorant ja Eesti Rahva Muuseumi nooremteadur **Tiina Kull** artikliga „Triibuseelikud ja mõisakangrute tekstiilipärand", mis panustab rahvarõivaste ja tekstiilipärandi uurimisse. Autor on viimase kolme aastaga toonud väärtuslikku uut teadmist Eestis kantud „triibuseelikute" kanga valmistamise tehnoloogia ja kanga päritolu kohta. Selle artikliga toob ta fookusesse mõisakangrute rolli ühe lülina imporditud kangaste ja taludes kootud kangaste vahel. Kasutades nii muuseumiesemete mikroskoobiga vaatlust kui ka lõngakiudude mikroskoopanalüüsi ja spektraalanalüüsi, toob ta ühtlasi välja üksnes arhiiviallikatele või vaatlusele toetumise puudused, kui kõne all on tehnoloogia, materjali või värvi tuvastamine.

Ringvaadete rubriigis on viis artiklit. Ühel või teisel moel kinnitavad kõik põhimõtet, et elades materiaalses maailmas ei piisa üksnes ideedest ja mõtlemisest, elukvaliteet sõltub ka oskusest ise oma kätega asju valmis teha või parandada. Ida-Soome Ülikooli käsitööteaduse professor **Sirpa Kokko** arvustab raamatut „Cultural Ecologies of the Land: A Restless Dynamic of People and Place", mille autor on Exeteri ülikooli emeriitprofessor Patrick Dillon. Raamatu temaatika haakub Studia Vernacula huviorbiidis oleva käsitöö kui kultuurilise protsessiga, kultuuriökoloogia osaga, milles avalduvad kogukondade ja keskkondade vahelised läbipõimunud suhted.

Tartu Ülikooli kultuuripärandi professor **Elo-Hanna Seljamaa** annab ülevaate IV Viljandi parandusfestivalil 2025. aasta septembris peetud projekt CULTURALITY vestlusringist. Osalejad Eestist, Rootsist ja Šotimaalt rääkisid, kuidas nende kodumaal käsitöövaldkonna arengud kulgevad ja tõid näiteid, mismoodi toimib koostöö kohaliku omavalitsusega.

TÜ Viljandi KA magistrant **Kristel Vihman** arutleb 2023. aastal alguse saanud sündmuse #kirivööpäev käekäigu ja leviku üle. Ta on ise algatuse eestvedaja ning tunneb huvi, mis asjaoludel osalejad sellise pärimusliku taustaga üleskutsega kaasa lähevad. Edaspidiseks aruteluks esitab ta küsimuse, kas saab nimetada algatust kanda jaanilaupäeval kirivööd uueks kombeks või on tegemist vana tava taaselustamisega?

Ringvaadete rubriigi tõmbavad kokku kaks sepakunsti taustaga õppejõudu, üks Eesti Kunstiakadeemiast, teine TÜ Viljandi kultuuriakadeemiast. EKA-s õpetav **Urmas Lüüs** kombineerib oma loometöös erinevaid meediume ja kunstivaldkondi. Essees „Mässavad asjad" õhutab ta lugejat pöörduma digitaalsusest tagasi füüsilise maailma poole ja toob näiteid, kuidas ta seda ise teeb. Lüüs propageerib niisugust nähtust nagu „materiaalne intelligentsus", mis peaks aitama taastada inimese ellujäämisvõime muutuvas maailmas. Selle praktilise ja käegakatsutava elulise hoiaku juurde kuulub mittehoolimine varasemast eristusest traditsiooniliste naiste- ja meestetööde vahel, võimalus avaldada meelsust käsitöö abil ja sama kaudu säilitada tervet mõistust piiratud vabaduse tingimustes.

Metallikunstnik ja TÜ VKA õppejõud **Mart Reino** sõnastab mälupildikesi oma teekonnast metallikunsti ja selle õpetamise juurde. Ka tema jõudis sarnaselt Urmas Lüüsiga kunsti ja käelise osavuse juurde tänu noore ea kokkupuutele punkkultuuriga. Loomingulisus ja protestimeel viis temagi Eesti Kunstiakadeemia metallieriala ukse taha ning sarnaselt rõhutab ta metalli kui materjali tugevat vastupanujõudu kunstnikule. Väljakutset on metalli „painutamisel" oma tahte järgi parasjagu ja nagu ütleb Reino: „väljend „sepa käed" ei tähenda tundetuid käsi, vaid oskuslikke, meistri käsi, mis suudavad tuld taltsutada ja metalli vormida".

Kuivõrd erialase uurimistöö läbiviimine on üks õppetöö rõhutatult oluline komponent ja uurimisteemade variatiivsus ilmestab õppekava haaret, lisasime väljaandesse metallitöö alal kaitstud lõputööde nimekirja. Niisugune Studia Vernacula number sai valmis sepistatud, kui meistrid oma tegevuse pihtide vahele haarasid ja uurimistöö hoogsalt ette võtsid. Suur tänu retsensentidele, keeletoimetajatele ja toimetuse kolleegidele, kellega koos tegime ära korrastava taustatöö.